

Könyvszemle

Válság és apokalipszis

Talán nem véletlen, hogy ez a lebilincselő interjúkötet az Éghajlat Kiadó gondozásában jelent meg, hiszen napjaink egyik slágertémája a klímaváltozás, mely kérdéskör szorosan kapcsolódik bolygónk morális, demográfiai, társadalmi problémáihoz. Bár az „Éghajlat” kiadónevet a kiadó alapítója azért választotta, mert ezzel Márai Sándornak egy megjegyzésére akart reagálni. Márai Sándor egyszer olyasmit mondott (és ezt valahol le is írta), hogy ő azért nem tud szakítani Magyarországgal (pedig volna oka rá), mert Magyarországnak van (társadalmi, szellemi éghajlata), olyan éghajlata, amit más országokban nem nagyon lehet megtalálni. Nemcsak ez a Márai-gondolat, hanem a napjainkban egyre jobban tudatosuló tény társadalmainkban, hogy a világ népességének robbanásszerű növekedése szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a világot, az egy főre jutó egyre kevesebb víz és az élelem előállítására felhasználható művelhető terület drasztikus csökkenése miatt. A legkülönbözőbb területeken jártas, tíz kiváló tudós gondolatainak lejegyzése napjaink válságairól és a világvég, az apokalipszis kérdéséről már önmagában is figyelemreméltó vállalkozás. A gazdasági, morális, demográfiai válságoknak különböző aspektusokból való megközelítése az olvasónak a jól ismert latin közmondást juttatja eszébe: *varietas delectat*.

Az interjúkötetet felvezető fejezet Czelnai Rudolf kételkedő gondolataival jól szemlélteti

a klímaváltozáshoz kapcsolódó „klímabiznisz” igen káros jelenségét és annak negatív hatásait, miközben a beszélgetés végén szerencsésen idézi, bár kissé pesszimistán, Nagy László utókornak küldött üzenetét: *Ha lesz még emberi arcuk, csokolom Öket*. Kroó Norbert a fény útján jegyzett gondolatai a fizikus töprengéseit a tudomány fejlődésén keresztül, az emberiség életkörülményeinek javulást hozó hihetetlen eredményeken keresztül emeli ki a tudomány jelentőségét. Ehhez kapcsolhatóan Varga János az állatvilágot és egyben az emberiséget sújtó járványos betegségek leküzdésének eredményének ismeri el a növekedés ily mértékű megnyilvánulását, de rámutat a nyitott világ kockázataira is, hiszen egy-egy kórokozó napjainkban pillanatok alatt kerülhet át egyik kontinensről a másikra.

Almár Iván vérbeli csillagásként szólal meg a kötetben, és Földünk válsága kapcsán az emberiséget mindig foglalkoztató gondolatkört érinti: az életet a Földön kívül mint menekülési lehetőséget, ha már tönkretettük Földünket. Bizonyos értelemben Székely János okfejtése szerint a világon túli valóságnak a lélek természetéhez tartozó kapcsolata is az előzőekben említettekhez fűzhető, mikor a prófétát idézve mondja: „A cél a jelen, és a jelen érdekében beszél a jövőről”. E gondolat az egész kötetet is jellemzi, hiszen minden megszólaló a jelen érdekében beszélt a jövőről. Jól illeszkedik ehhez Pataki Ferenc gondolat-sora, amely szerint a végesség tudata kelti fel a vágyat, hogy ennek meghaladását keressük.

Csaba László a mammon hatalmáról szólva „megtömött zseb kiürült szív” mottóval körvonalazza a pénzvilág sok esetben embertelen hatalmi törekvéseit. Talán Fürst Zsuzsanna a legoptimistább, mikor azt érzékelteti, hogy a farmakológia, amíg jó kezekben és megfelelő kontroll alatt áll, nem fog apokalipszist okozni. A jelen társadalmi és a megbukott multikulturális gondolkodásmód ellenére is a fiatal generáció legnagyobb kihívása épp a drogfüggőség leküzdése kell legyen.

Falus András az élővilág adaptációs határait feszegeti, és a bioszféra rugalmasságában véli megtalálni a megoldást, de megoldható-e ez egyáltalán a jelen felelőtlen emberi gondolkodásmód, sőt pazarló és környezetszennyező aktivitás mellett? A magatartáskutató tu-

dós, Csányi Vilmos optimistán jegyzi meg, hogy a növekvő emberi társadalomban is működni fog hatékony szabályozottság.

A kötet gondolatgazdag, a szerzők a jelenért aggódva annak válságait, azok mozgatórugóit keresve, azokat feltárva, az egyes pesszimista gondolatok mellett is bíznak az emberiség bölcsességében és a jövőben. (*Almár Iván – Csaba László – Csányi Vilmos – Czelnai Rudolf – Fürst Zsuzsanna – Falus András – Kroó Norbert – Pataki Ferenc – Székely János – Varga János: Válság és Apokalipszis. (Manréza Füzetek 11) Budapest: Éghajlat Könyvkiadó, 2011*)

Balázs Ervin

kutatóprofesszor,

MTA Mezőgazdasági Kutatóintézet

A nemzeti jogok és az európai jogrendszer kapcsolata

Vörös Imre professzor legújabb kötete címében csupán a magyar jogi szféra vívódására utal, holott a mű lényegesen mélyebb, egyúttal szélesebb körű elemzése által voltaképpen azt a tágabb problémát feszegeti, hogy az egyes tagállamok belső, nemzeti jogai milyen viszonyban állnak az uniós joggal. E kérdéskört pedig alapvetően az egyes alkotmánybíróóságok gyakorlata alapján, azok ítélezésének tükrében teszi analízis tárgyává, hogy azután az egyes részmegállapítások szintéziseként az olvasó elé tárja következtetéseit, immár kifejezetten a magyar és az európai uniós jog kapcsolatára vonatkozóan. Az sem kétséges, hogy a munka a benne tárgyalt kérdések fontossága és a feldolgozás alapossága, nem utolsósorban eredetisége okán a későbbi kutatások számára alapműnek, megkerülhetetlen hivatkozási pontnak tekinthető.

A szerző mindjárt a magyar Alkotmánybíróóság gyakorlatának elemzése körében utal arra a helyzetre, amely egyúttal a monográfiában tárgyalt alapproblémát involválja. Arra tehát, hogy az Európai Unió olyan sajátos entitás, amely nem egyszeri aktussal, mintegy a „semmitől” jött létre, hanem fokozatosan, mégpedig nagy múltú államok folyamatos, mindig kiegészülő szerződéses rendszeréből. Ennek során az állami szuverenitások bizonyos mértékű leépítése és átruházása valósult meg. Ebben a helyzetben szükségképpen merült, merül fel nem csupán az egyes entitásoknak, de az általuk konstituált jogrendszerek viszonya is. A szerző igen plasztikusan mutat rá arra, hogy a magyar Alkotmánybíróóság még Magyarország taggá válása előtt kialakított egy olyan elvi álláspontot, amely éles határvonalat – a szerző kifejezésével „tűzfalat” – húz az Unió joga és a hazai jog között. Ennek a szemléletnek bizonyos maradványai azt követően is fennmaradtak, hogy az ország 2004-ben taggá vált. A 4/1997 (I.22.) AB ha-

tározat a magyar Társulási Egyezmény vonatkozásában úgy foglalt állást, hogy nemzetközi szerződés tekintetében csak előzetes normakontrollra van hatásköre, ám nem zárta ki annak lehetőségét, hogy a szerződést kihirdető magyar jogszabály alkotmányosságát utólag is vizsgálja, nem érintve döntésével az államot a már megkötött szerződés alapján terhelő nemzetközi kötelezettségeket. E döntés már implikálta tehát az Alkotmánybíróság gyakorlatának azt a később is érvényesülő tendenciáját, hogy az uniós joggal viszonylag óvatosan bánik, vele szemben többé-kevésbé kitérő politikát folytat, viszont az annak alapján megszülető hazai joganyag vonatkozásában következetesen érvényre juttatja az Alkotmányban foglalt rendelkezéseket, mégpedig egy olyan szuverenitáskonceptió alapján, amely csupán mérsékeltlen veszi figyelembe az integrációból adódó közjogi átrendeződést.

Helyesen mutat rá a szerző, hogy ugyan ez az óvatosság érhető tetten a 17/2004. (V.25) AB határozatban is, amely szintén nem kívánt közvetlenül szembenézni a közösségi jog alkotmányossági vizsgálatának kérdésével, hanem kizárólag az implementációt szolgáló magyar jogszabály kérdésében foglalt állást. Az Alkotmánybíróság rámutatott arra is, hogy a magyar jogszabály külön vizsgálendő, mivel az nem azonos magával az uniós rendelkezéssel, tekintettel arra, hogy a magyar szabályozás nem pusztán közzé teszi az uniós előírást, hanem mintegy operacionalizálja is azt.

Rendkívül érdekesítő és sok tanulsággal szolgáló a szerzőnek az ún. szerencsejáték-ügyben hozott 1053/E/2005 AB határozattal kapcsolatos elemzése, amelynek nyomán kimutatja, hogy az Alkotmánybíróság nem tekinti alkotmányellenesnek a magyar jog mulasztás útján fennálló ütközését az uniós joggal. Ugyanennek a határozatnak arra a

fontos tételére is felhívja a szerző a figyelmet, amely kimondja, hogy az EU-t létrehozó és módosító szerződéseket szerződéses eredetük ellenére nem nemzetközi szerződésként kezeli. Ez egyúttal – immár a taggá válás tényének szem előtt tartása nyomán – finom elmozdulást jelentett a Társulási Megállapodással kapcsolatos alkotmánybírói álláspont-hoz képest, mely utóbbi még figyelmen kívül hagyta a társulásból adódó sajátos státus létrejöttét. Az ügyeleti díjak kérdésében hozott döntés azonban – azáltal, hogy csupán a jövőre nézve semmisítette meg az EU-s szabályozással ellentétes hazai normát, miközben azt a rendes bíróságok ítélezésük során már mellőzték az uniós előírások elsőbbsége és közvetlen hatálya okán – ismételten kifejezésre juttatta az AB fokozott óvatosságát az EU-s jog és a hazai jog viszonyának kérdésében. Ez esetben ugyanis már nem szabályozási mulasztással összefüggésben, hanem a hazai és az uniós jog kifejezett ellentéte esetén sem mondta ki a megsemmisítést visszamenőleges hatállyal. Másrészt viszont – vélhetően előremutatónak szánt éllel – a testület ez alkalommal megfogalmazta, hogy az uniós jog a hazai jogrendszer része, mivel Magyarország az EU tagja. A szerző igen logikus érvek alapján vonja kétségbe, hogy az EU-s jog a belső jog része volna, és akként foglal állást, hogy az uniós joga a hazai jogrendszertől különböző, sajátos jogrendszert alkot. A szerző rámutat, hogy az Alkotmánybíróság mérceként ugyan kizárólag az Alkotmányt (az Alaptörvényt) alkalmazhatja, és eddigi gyakorlata során kifejezetten törekedett is arra, hogy erre szorítkozzék, ám az ún. csatlakozási-integrációs klauzula igenis megnyitja az utat az európai jog alkalmazása előtt. Ez pedig nem csupán a perben ítélező bíróságok számára lehetőség, de az Alkotmánybíróság számára is.

A kötet európai kitekintése mindjárt egy közép-európai, volt szocialista ország, Csehország alkotmánybírói működésének elemzésével indul. A szerző itt üdvözli azt az újszerű felfogást, amelyet a cseh alkotmánybírói a népszuverenitás-felfogás újraértelmezésével kialakított, rámutatva arra, hogy az nem azonosítható az állam szuverenitásával, amely utóbbiból – a népszuverenitás sérelme nélkül – bizonyos jogosítványok az Unióra szálltak. A szerző jelentős teret ad a német alkotmánybírói, a Bundesverfassungsgericht elvi jelentőségű munkája bemutatásának. Rámutat arra, hogy e szervezet nagy hangsúlyt helyez annak ellenőrzésére, hogy az EU-s joganyag megfelelő felhatalmazás birtokában, annak keretei között születik-e. A német szakirodalom tükrében vázolja azt a meglehetősen defenzív pozíciót, amelyet a német alkotmánybírói elfoglal az – általa a nemzeti jog konkurenciájának tekintett – uniós joggal szemben. A szerző a német alkotmánybírói működés kritikai elemzését és értékelését végül annak bemutatásával zárja, hogy a német testület – a magyar viszonyok számára is példamutató módon – miként hagy széles teret az alkotmányos jogvédelemnek az alkotmányjogi panasz alkalmazhatóságával kapcsolatos, megengedő gyakorlata által. Az európai gyakorlat sarkalatos, voltaképpen paradigmászerű, koncepcionális vonásainak analízisét egy viszonylag új francia jogintézmény, és az azzal kapcsolatban kialakított európai álláspont elemzése zárja.

A kötet egyes európai alkotmánybírói gyakorlatok elvi jelentőségű gyakorlatának bemutatását követően az uniós versenyjog, a nemzetközi kollíziós magánjog, a nemzetközi társasági jog és az uniós polgárság kérdéseit tárgyalja mint olyan területeket, amelyek a gazdasági és politikai integráció szempontjából

stratégiai jelentőségűek. A tisztességtelen gazdasági tevékenység uniós szabályozásának magyarországi implementálásával kapcsolatban igen élesen, ám annál indokoltabban mutat rá azokra a szakszerűtlenségekre, amelyek a belső szabályozás korrekciójának szükségességét vetik fel. Rendkívüli jelentőségűnek tartom a szerző azon elemzését, amelyet a nemzeti és az uniós állampolgárság viszonya, valamint az uniós állampolgársági jogi tartalma körében fejt ki.

A kötet jogelméleti, állam- és jogbölcseleti relevanciájú IV. fejezete kiválóan mutatja be az EU-val és annak jogával kapcsolatos jellemző nézeteket, amelyek közül az az álláspont tekinthető uralkodónak, amely szerint az Unióban egy *sui generis* képződményt kell látni, amely így nem minősül sem szövetségi államnak, sem pedig nemzetközi szervezetnek.

Az V. fejezet az addigi témák nyomán leszűrt következtetések tükrében tér vissza a magyar alkotmánybírói gyakorlat elemzésére és értékelésére. Rámutat, hogy a belső és az uniós jog már ezért is különálló, párhuzamosan létező, mellérendelt jogrendszernek tekintendők, mert érvényességük, hatályosságuk alapja, jogforrasi eredetük, jogpolitikai irányultságuk eltérő. Elméleti igényvel veszi sorra azokat a valós és lehetséges eseteket, amelyekben a hazai jog és az uniós jog összeütközése felmerül, illetve felmerülhet. Az együttműködő alkotmányosság elvének fényében vizsgálja az Alkotmánybíróság óvatos, az EU jogát tiszteletben tartó, ám annak alkotmányos vizsgálatát kerülni igyekvő gyakorlatát. Végül az alkotmány olyan, az eddigieknél egyértelműbb rendelkezésére tesz javaslatot, amely az Alkotmánybíróság iránymutató gyakorlatának hiányát pótlandó, eloszthatja a kétségeket a többek között hatásköri problémát is jelentő kérdéssel kapcsolatosan.

A VI. fejezet elsősorban az elmúlt évek gazdasági válságának tükrében teszi elemzés tárgyává nem csupán a monetáris unió problematikáját, de egy, a jövőben talán aktuálisá váló fiskális unió lehetőségeit is. Vörös Imre monográfiája a hazai és az európai jog viszonyáról és az e kérdésben követett alkotmánybírói gyakorlatról – az elemzés mélysége, a feldolgozott irodalom mérete, adatok száma, a téma kezelésének rendszeressége,

nem utolsósorban következtetéseiinek megalapozottsága és újdonsága okán – minden bizonnyal a téma hazai irodalmának egyik alapvető forrásmunkájává válik. (*Vörös Imre: Csoportkép Laokoóonnal – A magyar jog és az alkotmánybíráskodás vívódása az európai joggal. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2012*)

Szmodis Jenő
jogfilozófus

CONTENTS

Study

- István Rosta – István Rosta Jr. – András Velner:
In Commemoration of László Gillemot,
Member of the Hungarian Academy of Sciences 1154
- Ernő Mészáros – László Somlyódy: Dialogue about Two Agents
of the Environment: Water and Air 1160
- József Pál: Teaching of Hungarian Language and Culture in Universities Abroad 1206
- Károly Reményi: It All Started with Arrhenius, and... 1217
- Róbert Hermann: The Memory of Barthélemy de Szemere 1224
- István Klinghammer: Colonel Ágoston Tóth,
Member of the Hungarian Academy of Sciences,
Pioneer of the 19th Century Hungarian Cartography, Was Born 200 Years Ago..... 1238

Academy Affairs

- The Old Man Had Aura...
László Záborszky on János Szentágothai (*Júlia Gimes*) 1244

Discussion

- Péter Szentpétery: Dethronement – Or Just Closing the Eyes in front of the Throne?
Reflections to Mátyás Brendel's Article..... 1248
- Mátyás Brendel: Fides et Ratio..... 1252
- Sándor Gánóczy: Christian Theology: A Science? 1256
- György Kampis: What Is Science? And what Is Not? 1268

Obituary

- György Enyedi 1930 – 2012 (*Gyula Horváth*)..... 1270

- Outlook* (*Júlia Gimes*) 1274

- Book Review* (*Júlia Sipos*) 1276